

zato je i razumljivo što se žrtvuje za Matiju nakon njegove smrti. Žrtvu iz poštovanja i časti Ećimović mora ostvariti uz pomoć mnogih besmislenih kompromisa i pridržavanja zahteva kao koje izdaje Karaulić. Karaulić prisiljava Ećimovića da što pre završi Matijin prigodan životopis, koji će kasnije ispravljati skupa s nekolicinom sugrađana iz odbora za otvaranje spomen-muzeja Matiji Ivandiću, jer mu se, navodno, neke oštre i preslobodne Matijine izreke ne čine objektivnim, poput ove: »Mi nećemo izgraditi socijalizam sve dotle dok ga jedni provode nad drugima. Socijalizam je kad je sam od sebe, kad se odvija prirodno, kad ga nitko (odnosno ni nad kim) ne provodi«.

Otužno u čitavoj toj gunguli i pomalo apsurdnim zbivanjima jeste Karaulićevo sticanje slave na tuđoj slavi – dok je Matija bio živ, Karaulić i njegovi istomišljenici bili su mekušci, povodljive ličnosti (koje su rat provele »u slami«), a čim je Matija umro, Karaulić postaje odvažna vlast. Ironija, čak i sarkazam u ovoj neobičnoj i tužnoj priči jeste u tome da je Ećimović, nakon pošteno obavljenog posla u sastavljanju Matijinog životopisa, ne za sebe već za buduće generacije, prisiljen da pobjegne u Nemačku od koje je nešto ranije i dobio penziju kao »vjerni vojnik Wermachta«. Kada se zemljaci nisu njega setili i kada mu oni nisu oprostili, setila se protivnička strana. Tako je Ećimović izbrisao iz dosijea svojih sugrađana.

Ironični, paradoksalni, ali i poučni kraj!

ČEDOMIL VELJAČIĆ: »OD NEPALA DO CEJLONA«,

Priredio: Slobodan Berberski; Gradska biblioteka, Subotica 1981.

Piše: Bojan Jovanović

Veljačićevo opredeljenje za temeljno proučavanje istočnjačke filozofije, a budizma posebno, usaglašeno je s njegovom životnom odlukom o dobrovoljnom pustinjaštvu, odlukom baziranom na saznanju o tome da se filozofija, koja je predmet njegovih preokupacija, ne može konsekvantno misliti ukoliko se i ne živi u skladu s njom. Huk njegovog stvaralaštva kreće se od filozofskih studija do oblika meditativne proze i poezije. Što se filozofskih studija tiče, u poslednje vreme iz njegovog pera smo dobili više značajnih i za našu kulturu kapitalnih dela, pomenimo samo »Razmeđa azijskih filozofija«, »Budizam«, i »Pesme prosjaka i prosjakinja«, koja su već nezaobilazna u svakom opštijem pristupu i posebnom proučavanju budističke filozofske tradicije. Veljačićevo književno stvaralaštvo, uglavnom rasuto po brojnim listovima i časopisima, u priličnoj meri je ostalo u senci njegovog filozofskog dela. U tom smislu knjiga »Od Nepala do Cejlona« pruža uvid u osnovne komponente autorovog stvaralaštva. Knjigu »otvara« njegov prevod Budinog razgovora o ništavilu, i studija posvećena razmatranju filozofije gadenja u Ničeovom delu i Budinom učenju. Vođen metodološkim stavom o tome da komparativnu vrednost ima samo poređenje koje izvire iz antiteze, Veljačićevo sučeljavanje misaonih krugova Ničeove i Budine filozofije otvara u temi gadenja njihovu zajedničku osnovu onog logosa koji je ujedno i izraz onog filozofski najistinitijeg, najrealnijeg i najrelevantnijeg u njima.

Usaglašeno s Veljačičevim životnim stavom o tome da filozofiju treba živeti, a ne samo misliti, njegovo književno delo, predstavljeno u ovoj knjizi poezijom i pripovedačkom prozom, svedoči o autorovom nastojanju ka stvaranju onih književnih oblika koji pružaju mogućnost što adekvatnijeg izraza neposrednog duhovnog iskustva. Iako je potpuno razumevanje ovih oblika zavисno prvenstveno od pravilnog shvatanja samog duhovnog konteksta njihovog nastanka, »Himalajske priče« i stihovi iz ciklusa »Pjesme iz Indije« i »Zadubljena« poseduju i svoju književnu autonomiju. Na planu književnog izraza vrlo je zanimljiva komponenta sažimanja, koja, svakako, korespondira s karakterom i suštinom autorovog osnovnog duhovnog usmerenja ka sažimanju pažnje. U tom smislu se i može reći da se Veljačićeve poezije kreće od razduženijih oblika iz ciklusa »Pesme iz Indije«, pa do sažetijih formi haiku poezije iz ciklusa »Zadubljena«. Sažetost izraza i forme odražava proces autorove duhovne prakse zasnovane na introspekciji u okviru strogog, usmerenog i isposničkog života, usaglašenog s osnovnim zadatkom i ciljem mišljenja. Pesme iz prvog ciklusa, pisane u periodu Veljačićevoog rada na indijskim univerzitetima od 1963. do 1965. godine, izražavaju pesnikovo neposredno doživljaj prirodne i društvene realnosti indijskog podneblja. Suočenje s novom realnošću je povod autoru da poetski artikuliše neuobičajenost doživljenih slika u sugestivno otkrovenje tamnije strane indijskog svakodnevlja, koje je potenciralo Veljačićevo osećanje gadenja prema životu i presudno uticalo na njegovo konačno životno opredeljenje. Pesimističke samo utoliko što proističu, iz osećanja nezadovoljstva onim što trenutno jeste i što kao takvo postoji, ove slike su značajne i po tome što se u njima naslućuje i put koji vodi do istine neodvojive od dobrote. Taj put utemeljuje stvarnost ne odvojuju od savršenstva koja ne predstavljaju samo jednu od najviših istina, već i osnov samog životnog optimizma. Živeti u skladu s ovom istinom znači otvoriti mogućnost uspostavljanja ontološke autentičnosti i samog čovekovog bića u svetu. Priklonivši se ovoj mogućnosti, Veljačić je aktualizovao problem alternative onaj duhovnoj klimi i saznanom konceptu pod čijim je okriljem odrastao.

Za razliku od onog što bismo globalno mogli okarakterisati zapadnjačkim stavom prema prirodi, izgrađenim na čovekovom suprotstavljanju okolini i težnji da se ona potčini njegovoj volji, istočnjački stav izražava potrebu doživljavanja prirode bez primene bilo kakvog nasilja, jer je princip nenasilja vrhovni zakon životnog digniteta i postojanja uopšte. Ovak nov duhovni i vrednosni kontekst dao je pečat Veljačićevoom stvaralaštvu započevom u periodu njegovog boravka na Cejlonu od 1966. godine do danas. Međutim, u njegovim kratkim haiku pesmama senka tamnije strane života, osećanje permanentnog prisustva smrti, i ekspliciranje nekih opštijih filozofskih istina,

otkrivaju različite konstituente autorovog duhovnog habitusa. Kada se govori o ovim Veljačičevim pesmama treba reći i to da je izvestan broj njegovih dalkua vredan doprinos autentičnom otkrivanju poetskog u uobičajenim i konkretnim životnim prizorima. Trostihovni zapisi o autorovom duhovnom pročišćenju do stepena neizrecivosti i doživljaja tako jasnog i lepog, kako veli u jednom haiku, da se i ne može izraziti, govore o intuitivno-poetskom saznanju iznova otkrivenog jedinstva s nekom do tada sasvim običnom ili poznatom stvari, što je samo još jedan korak ka oslobađanju od okvira dotadašnjih spoznajnih ograničenja. Zato Veljačičevi stihovi o oslušnutim šumovima, pretopljenim u tišinu nataloženu u samo dno prirode, izražavaju vidnije poznatog na nov, tj. onakav način koji poznato otkriva u dimenziji njegove prave ontološke realnosti.

matjaž kocbek: »mirišljivo predivo«,

**»Obzorja«, Ljubljana 1982.
Piše: Denis Poniž**

Od celokupne pesničke generacije koja je svoje prve zbirke objavila početkom sedamdesetih godina (prvenac Matjaža Kocbeka, V, objavljen je 1972. godine), možda je Matjaž Kocbek najdosledniji sledbnik onog pesničkog iskustva koje se izrazilo poezijom punom nestašnosti, ali istovremeno poezijom koja razgrađuje istoriju. U takvoj poeziji, naime, istorija se iskazala kao reduktivna, zatvoreni krug u kojem poezija može da funkcioniše pre svega kao ideologizirani diskurs, bilo kao iskustvo koje svet afirmiše, bilo kao iskustvo koje svet negira. Ludistička poezija otkrila je, pre svega, rasloženost jezika koji nije, i, naravno, ne može ni da bude u »vlasti« ovog ili onog ideološkog, odnosno pragmatističkog područja, dok je sama ta poezija, svojim formalnim i sadržajnim potencijalima, beskonačno slobodnija, a s druge strane mnogo obaveznija nego što su to iz nje izvedeni, specijalizirani načini iskazivanja (realnosti). U toj poeziji, koja je nastala početkom sedamdesetih godina i ubrzo se – u skladu sa svojom unutarnjom logikom razvoja – raspela na nekoliko pesničkih načina, prisutna je svest o autonomnosti i neuništivosti pesničkog govora. Upravo se ta poezija pred nama pojavljuje kao onđ stalno i nepredvidljivo dodirivanje svega onoga što, sada već u poslednjem otkrivanju, ukazuje na (pesničku) suštinu. U takvoj poeziji (kakva je i treća Kocbekova zbirka »Mirišljivo predivo«) stvori su ponovo podmladene i očišćene: s njih je skinuta sva patina i svi nanosi, tako da pred nama blešte u svojim prv(obitnim) značenjima. Nestašnost reči i jezika kao sistema iskazuje se upravo u asocijativnosti veza, u permanentnom stvaranju novih metafora, u stalnom istraživanju jezika koji je pre svega jezik otkrivenosti, a ne, kao što je to uobičajeno u normativnom shvatanju jezika, jezik skrivenosti, uredenosti i, najzad, ograničenosti. Ispražnjen jezik je jezik potpunog dogovora, jezik samonormativnosti. Pesnički jezik, pak, stalno izbegava tu samonormativnost i pokušava da je razbije na svaki način – jednom u odbacivanju normi, drugi put u doslednom ustrajnom i smisaonom uspostavljanju novih normi. Treba priznati da poetika Matjaža Kocbeka prati ovo drugo značenje. Jezik je, naime, a posebno kad se upotrebljava u pesničkom iskustvu, ipak sistematično i u skladu s unutrašnjom logikom zatvoreno usisavanje jednostavnih struktura u složenije. Pesma je *neuhvatljiva svest* koju stalno pokušavamo da uhvatimo u njenom kretanju: to kretanje, opet, pokušavamo smisaono da pretvorimo u sistem iskaza i objašnjenja. Najčešće se zaustavljamo u samom postupku, najčešće se misao o poeziji poetizira:

*zapejnom snagom,
ubeden sam u sebe,
vrelim žilama,
kao na mapi koja klokoče,
ta ruka ne može do kraja
izgurati sve projekcije jezika,
koje se nežno podižu i spuštaju
i koje su neuhvatljiva svest,
uškopljena za druga jahanja napolje!*

(I ta ruka grleći jezik)

Projekcije jezika, projekcije sa sasvim posebnim značenjem, nalaze se svakako u osnovi ove poetike: Matjaž Kocbek pokušava da stvari razumeva pre svega na osnovu njihove nezamenljive, materijalne ili nematerijalne, ali uvek autentične, suštinske dimenzije. Upravo mu se zbog toga svet, o kojem govori i koji usisavaju njegove pesme stalno prikazuje kao užarena, vrela, kipuća, žareća topionica, kao magmasta masa u kojoj s vremena na vreme zablesnu najstariji i najbliži likovi sveta. U magmi, u rastopljenoj masi je sve pomešano, sve je u svojoj amorfnosti deo istog i deo drugog. Nema nijednog oštrog poteza, prelazi su meki i prelivaju se, stvari odjekuju jedna u drugoj. Mada su te stvari jedna s drugom u sazvučju ili u disonanci, struktura bilo koje pesme iz *Mirišljivog prediva* je takva da se u njoj prepliču asocijativne slike koje povremeno čak prelaze granice nestašnosti, pa se iza njih iznenada ukazuje tvrdoća podzemlja u koje su ugrađene. To je tvrdoća okamenjene, ohlađene magme iz koje nastaje sve, pa čak i najtajanstvenije i nanežnije od svega – život. Pesnik je vidovnjak, špijun (*Voajer*) koji se svojim špijuniranjem predaje svetu, razgrće ga, zove ga, njegova se srž menja u ekstazu, u pobesnelost, u zanos i posmatranje nevidljivog:

*Praznično se odenite,
nosite me među masline,
sinhrono ću povraćati!
bleštave mrlje saznanja!*

(Voajer)

ili još preciznije i silovitije:
*Danas je cela moja koža jedna poruka:
izbij mu hleb iz ruku,
presamiti ga u svojoj igri tako da sve škripi,
neka bude svet i čudesan,
neka bude pravna greška!*

Između pesnika i sveta više nema nikakvog znaka jednakosti — zbivaju se jedan mimo drugog, nema (više) nikakve stvaralačke probe, nikakvih simboličkih i mitskih oznaka koje bi razjašnjavale njihove pokrete. Poezija je u svojoj asocijativnosti još samo tok koji mora da spoji minute i vekove tišine. Nekada je poezija bila baklja, narodni konstituens, bila je oružje, magični znak na zastavi, bila je oruđe, postala je reč. A biti reč u svetu reči znači dve stvari: najpre stalno upoređivanje svega što postoji; stvari se određuju i uzajamno određuju samo u svetu u kojem vlada hijerarhija. Poezija u takvom svetu takođe mora da uspostavlja određenu hijerarhiju i određenu svest o odnosima među rečima. Zato i može da kaže:

*moj je prostor sapun
aparat božanske poslušnosti*

(sa vlažnim pokretima...)

Autonomnost poezije je izgubljena, iako to nije nikakva tragika; svet poezije je, naime, uvek izgubljeni, prustovski svet, svet kojeg stalno treba obnavljati, ograničavati, na koji treba stalno misliti kako ne bi pao u zaborav, kako se ne bi izgubio i izbrisao iz naše svesti. Taj svet, koji sačinjava stalno promenljivi tok reči, pojavljuje se, naravno, pre svega kao imaginacija, kao niz međusobno nezavisnih, zvučno i značenjski nabijenih likova:

*Moj dobri narod teče
između suvog grožđa i korena,
seče krivine kao ja štrudlu
i sećam se majke!*

(Moj dobri narod)

Poezija je takođe i udarac koji sve, simultano, zdrobi, razruši, na sastavne delove, razbaca unaokolo bez reda i logike. Poezija Matjaža Kocbeka se stalno hvata ukoštac sa temama koje spadaju u instrumentarij sakralno-narodnog (narodnosnog), stalno razmišlja o uračćenosti socijalnih i istorijskih atributa u evropocentrični svet koji jedanput dela svojim malograđanskim samozadovoljstvom (*Lav*), drugi put monumentalnošću slobode i nevezanosti (*Ex libris*, *Parobrodi*, *Očevo sedlo*), treću put opet blagom, skoro šalamunovskom ironijom poznavaca i izabranog sudije (*Slovenija je čežnja! Krakatau, Etui*). To je poezija kojoj se svet ne predaje, a ipak je u stanju da od njega uzme sve ono što je najbolje, sabijeno, onaj ekstrakt koji u rečima zablješti kao estetska, domišljena i izazovna poruka. Svet je danas, tu, za nas, kao nasledstvo i izazov, kao slovenačka zamena za gotsku katedralu, za renesansnu komediju, za volterovski čir cinizam, za englesku tekstilnu fabriku, za nemački čelik, američki i ruski nijagarski Dnjeprprostor i japansku elektroniku, koji se može samo iskazati, saslušati:

*I kad komandos vrisne:
zajebano upišano sunce i
išpuča mu pola utrobe,
slovenački momak uhvati se za kurac,
poklekne i sanjalačkim licem
duboko u ilovači odšapuče
molitvu o podivljalom semenju u zemlji.*

(Krik)

Naša je zamena, dakle, kako otkriva literatura koja sama nije u začaranom krugu, kao mitska vera u razrešenje reči, u njihovo izvorno poslanstvo, što pezijska *Mirišljavog prediva* stalno problematizira, ruši i nadoknađuje pesničkim govorom strašne nedoumice, oštre ironije i prodornog opažaja osnovnih protivrečnosti onoga što (može da) postaje predmet poetskog monologa ili dijaloga. Dijaloga telesnosti koji u slovenačkoj istoriji nema baš veliku tradiciju, jer je telo ono što istorija može — tako smatraju Slovenci — u svom toku najpre da odbaci. A poezija Matjaža Kocbeka upravo tvrdi suprotno: tvrdi da je telesnost osnova za svako savremeno pesničko izražavanje. Telesnost kao obaveza.

Sa Slovenačkog preveo Jaroslav Turčan

VLADIMIR ŠTAMBUK: "KIBERNETIKA I SAMOUPRAVLJANJE"

"Vuk Karadžić", Beograd 1981.
Piše: Miroljub Radojković

Kibernetika kao naučna disciplina nije tradicionalna. Ona se razvija u tri decenije nakon drugog svetskog rata, i to tempom koji se karakterističan, manje ili više, za sve moderne naučne discipline — dakle, vrlo brzo. Za tako kratko vreme nastalo je mnoštvo radova koji raspravljaju o domaćaju kibernetike, i u većini od njih do izraza je dolazilo određeno idološkost pred njenim stvarnim i pretpostavljenim mogućnostima. Knjiga Vladimira Štambuka jedna je od prvih koja je stavlja pod upitnik. Čak bi se kao podnaslov moglo staviti "Sjaj i beda kibernetike", jer autor tvrdi da je ona nakon tri decenije dospela na ivicu propasti. Ono što kibernetici dugo nije zamerano, a što se sada vidi kao njen osnovni nedostatak, to je njena privrženost upravljanju svim vrstama procesa bez osvrtnosti na subjekta, upravljača. Čovek se nije priznavao kao emanacija društvenih odnosa, a procesi o kojima je raspravljala kibernetika predstavljani su kao ideološki i klasno sterilni. Stoga je iz ove naučne discipline proterana sociološka imaginacija, njena ekspanzija nije se zaustavila na čvrstim teorijskim okvirima već se rasula u krhotine pozitivizma, i eto razloga da se proreke kraj kibernetike.

Vladimir Štambuk nije se okrenuo elementu već ideji da u uslovima samoupravljanja i u marksističkoj teoriji postoje oslonci za valjanu primenu kibernetike. Da bi to i dokazao, morao je da se osvrne i na suštinu te discipline, i na drugačije pristupe iz kojih je izlučena da bi dospela u krizu, i na mogućnosti da se u samoupravnom društvu afirmiše. U tom smislu je i knjiga "Kibernetika i samoupravljanje" podeljena u tri dela koji se mogu i izdvojeno posmatrati.

U prvom delu opisuju se rascvetavanje opšte teorije sistema i nastanak kibernetike. Kratki odeljci dotiču još pitanje definicije kibernetike i njenog metodološkog doprinosa. Namerno kažemo "kratki", jer u njima sve mogućnosti rasprave nisu iscrpene, a pogotovu ne rad na definisanju kibernetike. Međutim, u interesu osnovne ideje oni dobro obavljaju funkciju prethodnih i nužnih informacija. Jer, crvena nit je uloga kibernetike u upravljanju, a zaključak: "Kibernetika je gotovo paradigma naučne discipline čije su vrednosti, ali i nedostaci, prvenstveno proizvod vrednosnog opredeljenja istraživača" (str. 40). Naravno, diskusija o vrednosnim opredeljenjima nije vraćena u žargon sociologije i političke nauke, već se razrađuje na čisto kibernetičkim pojmovima kao što su: stohastičke veze, otvorenost sistema, kretanje i sinteza. Mnogo kasnije, u završnom delu knjige, uvideće se da je sve to samo priprema i za predlaganje novih termina koji u sebi mogu nositi vrednosti i vrednosna opredeljenja. Sistem o kojem se u svim kibernetičkim govorima govori kao o predmetu istraživanja biće zamenjen konceptom totaliteta.

Drugi i najobimniji deo knjige raspravlja o prirodni neraskidive veze: upravljanje i informacije. Štambuk tvrdi da univerzalnost pojma informacija dovodi istraživače u bezizlaznu situaciju, jer "U teoriji, više nego u praktičnom životu, informacija ima još uvek mesto u Panteonu transcendentnih entiteta" (str. 9). Da bi informaciju demistifikovao, i odbacio njeno shvatanje kao pandan entropiji, dakle nešto univerzalno i vandrušteno, autor je najkraćim putem i bez dovoljno ograda svodi — na robu. Da bi objasnio takav stav, on dodaje da je informacija uvek proizvod rada, da je roba i da podleže svim zakonitostima utvrđenim u političkoj ekonomiji, a koje se odnose na robu. Kada nudi definiciju informacije, opet vodeći računa o neodrživosti neutralnih tumačenja, on je određuje kao "svrsishodnu obradu podataka radi postizanja cilja". Dakle, uočljivo je da je nedostajuća osnovna ograda, a to je da se sada čoveku prilazi isključivo kao racionalnom biću. Tačno je da univerzalnost pojma informacija čini teškoće, a jednu od njih Štambuk nije savladao. Ona proističe iz pitanja: postoje li informacije i u domenu vanracionalnog, u oblasti imaginacije, mita, umetnosti itd? mogu li se i tu definisati, s obzirom na cilj, i kao roba?

Težište teksta zatim se pomera na ulogu informacija u najracionalnijim ljudskim poslovima, kao što je upravljanje prirodnim, društvenim i duhovnim procesima. U cilju obezbeđivanja nekih normativnih odlika informacija u samoupravljanju (istinitost, blagovremenost i potpunost), Štambuk se zalaže za izgrađivanje i bolju primenu samoupravnih informacionih sistema. U tim odeljcima, a naročito u onom koji kritikuje menadžerski koncept informacionog sistema, pokazuje se najbolji spoj sociološke kritike i nudenja rešenja. Menadžerski koncept informacionog sistema je do gole, "ideološke" kože razgoličen, da bi se eksplicitnom kritikom ukazalo na ono šta treba da poseduje samoupravni informacioni sistem. U osnovi, to je ukidanje mogućnosti da se odlučivanje odvoji od rada, a korisnici informacionog sistema podele na one kojima informacije služe, jer odlučuju, i ostale koji nisu korisnici informacija. Mnoge će ohrabriti demistifikacija korišćenja mašina za automatsku obradu podataka, koja kao tehnologija može da prevaziđe pomenutu podelu. Autor dokazuje da: "Smatra se da 'proizvodnja' informacija traži posebna znanja (a to više nije tačno), te se na osnovu takvog shvatanja stvaraju monopoli" (str. 191).

Treći deo knjige širi utvrđene zaključke o vezi informacija i odlučivanja, informacija i upravljanja, informacija i informacionih sistema s nivoa udruženog rada na najširi društveni plan. Ovaj, najkraći deo knjige, možemo smatrati za skicu još obuhvatnije ideje da se kibernetika reafirmiše kao naučna disciplina o upravljanju društvom — totalitetom. Totalitet zamenjuje koncept "sistem", jer obuhvata i jedinstvo protivrečnosti i dozvoljava da se svi odnosi oko čoveka, njegovog društva i okruženja vide u kretanju, kao proces u kojem se može sudelovati. Istorijska je šansa samoupravljanja da takvo sudelovanje, uz pomoć znanja informacija i naravno, kibernetike omogući svakom društvenom pripadniku.

Moris Kilo, predlog promena i razvoja Brisela, 1979.